

lægges vægt på, at interviewere skal instrueres omhyggeligt i at oplæse spørgeskemaets tekst helt nøjagtigt i ordlyden og med samme intoning i interview efter interview – ligegyldigt om respondenter er et barn, en punker, en midaldrende forretningsmand eller en pensionist. Der skrives eksplicit, at spørgeskemaet er „måleinstrumentet“, og at spørgeskemaet inklusive eventuelle mellemtekster udgør en samlet standardiseret „stimulus“! Det er ren pavlovsk stimulus-og-respons-tænkning med et rationale, der går ud på, at giver man blot alle respondenter nøjagtig samme stimuli, vil de også afgive svar, der er nøjagtigt lige valide og pålidelige. Respondenten som subjekt bliver reduceret til en beholder, der indeholder færdige svar, som det blot gælder om at få ud af beholderen uden at forurene eller på anden måde påvirke dem. Forfatterne er godt klar over, at der findes metodeteoretikere, der betvivler denne opfattelse af respondenter som en beholder, der ved rette stimulus vil afgive det sande svar, og mener, at dette synspunkt indebærer en opfattelse af, at „man i en enkelt fase af surveyforløbet bevæger sig på videnskabelig usikker grund“. De bekender sig imidlertid selv til den fløj, som mener, at man gennem standardisering og god håndværksmæssig produktion af de rigtige og de rigtigt formulerede spørgsmål, fremsat på den rigtige måde, kan omgås denne problematik.

For en læser uddannet i den antropologiske forskningstradition, hvor man lægger vægt på at møde den enkelte informant dér, hvor vedkommende selv er, såvel sprogligt som kognitivt og interesseremæssigt, er denne præsentation af spørgeskemaer og interview-teknik helt hen i vejret. Jeg tror ikke et øjeblik på, at standardisering giver specielt valide svar, og det virker på mig, som om forsøget på standardisering af interview og spørgeskemaer samt hele den retorik, der er omkring dette emne, er helt forkert. Ved at standardisere får man netop ikke sammenlignelige svar, men svar, der refererer til alt muligt forskelligt, alt efter hvordan den interviewede opfatter den konkrete formulering og hvilke forudsætninger og erfaringsmæssige rammer, vedkommende har for at tillægge ordene betydning. Surveys udført i overensstemmelse med de anvisninger, der gives i denne bog, kan efter min bedste overbevisning karakteriseres som præcise og æstetisk smukke matematiske gymnastikøvelser udført på en grund af kvik-sand.

I bogens sidste del anlægges igen et mere overordnet syn på survey-metoder og deres anvendelse i forhold til belysning af ændringer over tid og i tværnationale sammenligninger. Det sidste kapitel er viet forskningsetik og etikens relation til forskning som håndværk. Der er ikke meget at sige om disse kapitler. Der bringes nogle trivielle bemærkninger om problemer med at sammenligne data fra undersøgelser udført på forskellige tidspunkter eller i forskellige lande. Problemerne ses hovedsageligt knyttet til forskelle i klassifikationer af undersøgelsesmateriale og i de matematiske beregninger.

Alt i alt en bog, der kan være interessant at læse, hvis man har sociologisk survey-materiale foran sig og gerne vil forstå lidt af baggrunden for dets tilblivelse. Jeg håber bare ikke, der er nogen, der lader sig forføre af ideerne om det formålstjenlige (og videnskabelige) i standardisering af spørgsmål og interviews.

*Helle Johannessen
Institut for Idræt og Biomekanik
Syddansk Universitet*

Daniel Miller & Don Slater: The Internet: An Ethnographic Approach. Oxford & New York: Berg 2000. 217 sider. ISBN 1 85973 389 1 (pb). Pris: £14.99.

Internet er et forholdsvis nyt forsknings-„felt“, inden for hvilket det endnu er småt (for så vidt antropologi angår) med etablerede pejlepunkter, og et antropologisk spørgsmål må være hvorvidt der overhovedet er tale om „et felt“. *The Internet: An Ethnographic Approach* lægger i sin ambition op til et bekræftende svar på dette spørgsmål, selvom forfatterne samtidig slår fast, at „social thought has gained little by attempting to generalize about ‘cyberspace’, ‘the internet’, ‘virtuality’“ (s. 1). Denne tilsyneladende modsætning, finder jeg, er symptomatisk for bogen.

Fokus er på, hvordan internetteknologi bliver forstået og assimileret „et sted“ som en integreret del af den kompleksitet, der i øvrigt kendetegner antropologiske „steder“. „Stedet“ for denne kontekstualisering er – som ved Millers tidligere arbejder – Trinidad. Nærværende anmeldelse skal kontekstualiseres ved, at jeg intet kender til Trinidad, og at mit kendskab til Millers tidligere arbejder er begrænset. En læser bedre bekendt med begge dele vil muligvis kunne læse bogen – som en bog om internet – med et andet og større

udbytte, end jeg. Der refereres – i sammenhænge, jeg finder centrale for argumentets overbevisningsevne – tæt til Millers tidligere arbejder. Denne anmeldelse angår imidlertid bogen som et selvstændigt værk. Mit eget „informerende udgangspunkt“ er en længerevarende antropologisk interesse for internet, hvor jeg tilslutter mig forfatterens erklærede vægt på „kontekst“.

Frem for alt ligger det forfatterne på sinde at forstå internet som en integreret del af socialt liv. Dette er, hvad der ligger i bogens titel, „an ethnographic approach“, og som sådan skal den også ses i forlængelse af Millers tidligere studier af materiel kultur. Mere specifikt er hensigten med bogen at etablere nogle pejlepunkter for komparativ internet-etnografi. Det er her, forfatterens ambition om at indkredse et „internet-felt“, er mest eksplicit udtrykt, og programmet opsummeres som følger:

„In investigating the embedding of Internet in a particular place, and vice versa, we are concerned with

1) Dynamics of objectification: how do people engage with the Internet as an instance of material culture through which they are caught up in processes of identification?

2) Dynamics of mediation: how do people engage with new media as media: how do people come to understand, frame and make use of features, potentialities, dangers and metaphors that they perceive in these new media?

3) Dynamics of normative freedom: how do people engage with the dialectics of freedom and its normative forms as they are opened up by Internet media?

4) Dynamics of positioning: how do people engage with the ways in which Internet media position them within networks that transcend their immediate location, and that comprise the mingled flows of cultural, political, financial and economic resources?“ (s. 9-10).

Disse spørgsmål udgør et tilbagevendende, om end ikke eksplicit diskuteret referencepunkt gennem bogens empiriske kapitler.

Afsættet for kapitel 2 („Trinidad and the Internet – an Overview“) er en spørgeskemaundersøgelse designet med baggrund i Millers tidligere arbejde (1994, 2000:195) og beskrevet mere detaljeret i et appendiks (s. 195-202). I modsætning til forfatterens forventning om, at internet-udviklingen i Trinidad endnu var relativt begrænset, fandt de at internet-brug allerede var trængt ud i alle kroge af Trinidad:

i slum- såvel som overflodsghettoer; i kontekster spændende fra arbejde til hjem; fra skoler til forretningsliv, fra planlægning af familieliv til politiske visioner. Med denne differentierede introduktion på tværs af sociale skel er det overraskende, men kendetegnende for bogen, at denne dimension ikke nævnes eller relateres til argumentationen i de senere kapitler.

Kapitel 3 („Relationships“) tager udgangspunkt i en udbredt modstilling i „internet-literatur“ af sociale relationer „via internet“ og „uden for internet“ som henholdsvis „kunstige“ og „virkelige“. Forfatterens intention i dette kapitel er at vise, at begge synspunkter omgår den kompleksitet og diversitet, der karakteriserer sociale forhold i det hele taget, i en verden, der i forvejen er karakteriseret ved globale kontakter gennem elektroniske medier som en integreret del af folks virkelighed.

I kapitlets første halvdel er fokus på, hvordan familierelationer „vedligeholdes“ via internet. Dette er specielt relevant for trinidadere set i forhold til den store emigration, der er foregået i løbet af de senere år, især til USA, Canada og England. Dernæst er det internet som formidler af nye sociale relationer, der er i fokus. Der redegøres detaljeret for brugen af forskellige medier (e-mail, www, chat) til dette formål, og der skelnes mellem kortvarige og længerevarende relationer.

Forfatterne understreger disse relationers „ægtthed“ ved at vise, hvordan folk i begge tilfælde forholder sig til disse relationer på lige fod med relationer i andre sammenhænge. Underbyggende for samme konklusion påpeger de, at folk har klare normative modeller for, hvordan online forhold bør udvikle sig, samt at konflikter svarende til „offline“ interaktion også kan foregå „online“ (f.eks. utroskab med efterfølgende frustration og forsøg på at udbedre skaderne (s. 70)).

Med introduktionens hensigtserklæring om et fokus på kontekst in mente er det slående, at forfatterne så ensidigt fokuserer på, hvad der foregår „på“ internet i forhold til, hvor lidt plads de bruger på at kontekstualisere deres informanter i øvrigt, ud over hvad de generelt beskriver for Trinidad som helhed. Forfatterens empiriske fokus er langt fra ambitionen om at komme ud over en forståelse af internet som „places apart from the rest of social life“ (s. 4). Deres etnografi er emfatisk centreret meget tæt ved og begrænset til computerne. Dette afspejles også i de mange referencer til bogens illustrationer (næsten udelukkende in-

ternet „steder“) der – som bogens måske mest originale ide – er lagt ind på en hjemmeside (<http://www.ethnonet.gold.ac.uk/>); man må sidde klistret til en computer mens man læser bogen for at få noget ud af henvisningerne.

Underafsnittet „Continuities“ (s. 79-82) udgør en forbigående, men ligeledes symptomatisk kontrast hertil. Titlen henviser til en kontinuitet i dobbelt forstand: (for det første) imellem dette kapitel og Millers tidligere arbejde (1994), hvor han argumenterede for, at der findes (for det andet) en historisk kontinuitet i, hvordan værdier, han kalder „transience and transcendence“ (s. 79), er kommet til udtryk i trinidadiske slægtskabsrelationer og senere i sammenhæng med „mass-consumption“ – en kontinuitet, som nu kan ses videreført i den måde, internet bruges på, mener han. Forfatterne foreslår „transience og transcendence“ som model for at beskrive internet-engagement mere generelt, frem for for eksempel „community“, idet det første flytter fokus til, hvordan folk skaber netværk, mens det sidste tager fælleskab for givet (s. 81). Det er en skam, at forfatterne kun redegør for denne kontinuitet på få sider til sidst i kapitlet og i øvrigt henviser til Millers tidligere arbejde, for det efterlader det indtryk, at det er en interessant pointe, der netop ville byde på den bredere kontekstualisering, hvis fravær belaster kapitlet og bogen som helhed. Forfatterne giver indtryk af at ville gabe over alt for meget, så længe der bare står „internet“ på det, på bekostning af at forfølge en snævrere sammenhæng mere dybtgående. Potentialet er der tilsyneladende – det giver afsnittet „Continuities“ i hvert fald et frustrerende interessant indtryk af. Men skal bogen læses som et værk, der kan stå alene, er der ikke meget „kontinuitet“ til at underbygge dette potentiale. Det forbliver en kryptisk, om end spændende påstand.

Kapitel 4 („Being Trini and Representing Trinidad“) tager udgangspunkt i to andre udbredte forestillinger om internet: På den ene side, at afstand bliver „ophævet“, og på den anden side, at betydningen af „indlejring“ („embeddedness“) som en konsekvens bliver minimeret. Forfatterne finder, at det første forhold har væsentlig resonans i deres materiale, mens det andet er en fejlagtig antagelse. Tværtimod argumenterer forfatterne for, at indlejring er en forudsætning for, at folk overhovedet engagerer sig via internet – motiveret af, hvad de i forvejen „er“ som en konsekvens af deres indlejring. At dette specielt skulle komme til udtryk – som kapitlets titel

og fokus indikerer – som national indlejring, burde måske ikke overraske givet forfatterens udgangspunkt netop i et „sted“ begrebsliggjort nationalt. Men forfatterne argumenterer for, at dette udtryk er et empirisk resultat: Folks engagement med internet var overvældende udtrykt i nationale termer.

Afsnittet „Being Trini“ (s. 87-93) giver et empirisk eksempel. Her er fokus på et „chat-room“, „de Rumshop Lime“ (s. 88 ff.), hvis navn selv viser sig at være indbegrebet af „being trini“. „Liming“ („the art of doing nothing“, jf. Hylland-Eriksen) henviser til traditionel gadehjørnekultur, hvor mænd står og udveksler veltilpassede provokationer med hinanden og forbigående (især kvinder) – i sig selv en sofistikeret verbal kunst, kendt lokalt som „ole talk“. Et andet traditionelt yndet sted at „lime“ er lokale værtshuse – „rumshops“. Og både hvad „the art of doing nothing“ („liming“) og verbal ekvilibrisme („ole talk“) angår, er chat-rooms ideelle steder at udføre disse „nationale sportsgrene“. „Effekten“ (i form af „personlige omkostninger“), bemærker forfatterne, er til dels den samme: I „de Rumshop Lime“ chatter folk lige gerne om, hvor energisk de festede foregående nat, som om hvor længe „festen“ i „de Rumshop Lime“ på internet blev ved (s. 89). Analogt til Douglas og Isherwoods fremhævelse af forbrugsgoders egnethed „for making visible and stable the categories of culture“ (1979:59), fremhæver forfatterne denne chat-room-adfærd som en måde, hvorpå folk kan „reproducere deres sociale medlemskab“ (s. 92) som trinidadere.

I det efterfølgende afsnit perspektiveres denne eksotiske chat-room-udflugt kort med interviewmateriale fra trinidadere bosat i England, hvor vi informeres om at chat „kun tiltrækker nogen“, hvorimod de fleste benyttede onlineadgang til trinidadiske aviser, og at (Trinidadrelaterede?) „surfs“ var mere „partial or seasonal“ og angik for eksempel lokale karneval (s. 94). Indtrykket, det efterlader, er en række spørgsmål: hvorledes det første eksempel var repræsentativt; om fremhævelsen af den nationale diskurs – „Trinidad“ – frem for alt skyldes forfatterens apriori nationale definition af deres „kontekst“; hvorfor informanternes brug af internet ikke i højere grad er kontekstualiseret i forhold til deres sociale liv mere generelt, national diskurs desuagtet. Vi kommer ganske enkelt aldrig tæt på en dybere sammenhæng i informanternes sociale liv.

Disse spørgsmål bliver kun mere påtrængende, som kapitlet skrider frem. Man skimter muligheden af, at forfatterens begrebsliggørelse af deres projekt som omhandlende „internet“ frem for „folk“ kan forklare en del af den tilsyneladende „nationale“ ensidighed. De skriver for eksempel: „In Trinidadian email lists, the question of how Trinidad’s relation to the world – how it was perceived and how it was doing competitively – was central to virtually every message over the six months we monitored it“ (s. 101).

Her ville det have været interessant at vide, hvad forfatterne mener med „Trinidadian email lists“. Som bekendt kan mailinglister være ekstremt snævert emneorienterede, og hvis det er i denne empiriske forstand, „Trinidadian mailinglists“ skal forstås, er deres „høst“ ikke overraskende! Omvendt, hvis de pågældende mailinglister ikke eksplicit (på det empiriske niveau) var defineret som „Trinidadian“, ville det have været interessant, hvis forfatterne havde gjort deres begrebsliggørelse af dem som „Trinidadian“ eksplicit – først ved en sådan fremstilling for læseren ville „høsten“ være blevet empirisk påfaldende.

Hvor de tre foregående kapitler spændte over „vidtspredte aktører og interesser“ (s. 117), tager kapitel 5 („The Political Economy of the Internet“) og kapitel 6 („Doing Business Online“) udgangspunkt i „veletablerede paradigmer“ omkring økonomisk aktivitet. Måske fordi fokus nu er flyttet til „paradigmer“, virker sammenhængen imellem argumentation og præsentation af materiale i disse kapitler generelt mere overbevisende.

Kapitel 5 koncentrerer om internetudbydere – staten og telekommunikationsselskaber – og undersøger en diskurs, der ser disse som en flaskehals for internetudviklingen på Trinidad, i forhold til hvordan denne udvikling „burde“ foregå. På den ene side er der store forventninger til og iver efter at omstille forretningsorganisation og praksis i forhold til internets globale rækkevidde, mens der på den anden side er stor frustration over, at „de rette faciliteter“ ikke stilles til rådighed af udbydere (s. 145). Argumentet i kapitel 5 er, at denne diskurs ikke bare handler om teknologisk udvikling, men mere fundamentalt ræsonnerer med trinidadiske (nationale) konstruktioner af værdier og identitet i en international kontekst. Trinidadere mener således, at deres „rette plads i verden“ som førende entreprenører er overset, men at internet udgør et nyt

potentiale for konkurrence på lige vilkår og dermed for at udbedre denne fejlslappethed – et potentiale, der anses for hæmmet af, at de frie markeds kræfter ikke reelt får frit spil på grund af diverse monopoler og mangel på vision fra udbydernes side.

I kapitel 6 er fokus på individuelle firmaer og forskellige aktørers konstruktioner af, hvad e-handel „bør“ være i lyset af de anderledes muligheder, internet giver for handel, forbrug og samkvem i den anledning. En af de mere interessante ting, der forfølges, er, at mens alle synes enige om, at internet skal udnyttes kommercielt, er der vidt divergerende meninger om, hvordan dette skal gøres i praksis, og forfatterne peger her på, at der sker skift i „kommodificering“, der på nogle punkter – modsat gængse opfattelser – gør e-handel mere „virtuelt“ – tentativt – end brugen af internet til „personlige“ formål som beskrevet i tidligere kapitler.

Kapitel 7 („Religion“) afslutter bogen. Dette er et felt, mener forfatterne, hvor mange af de forhold, der kendetegner brugen af internet mere generelt, bliver udtrykt og gjort til genstand for refleksivitet med en særlig klarhed i den trinidadiske kontekst. På denne måde tillader det forfatterne at vende tilbage til de komparative dimensioner introduceret i bogens første kapitel, men her – afslutningsvis – mere igennem de måder, hvorpå trinidadere udtrykker dem. Specielt bliver religiøs praksis’ tekniske aspekter fremhævet, og argumentet er, at internet i denne sammenhæng udgør en moderne religiøs „handlemåde“ over for modsigelser og fremmedgørelser, der er opstået i takt med moderniteten mere generelt (s. 178).

Det overordnede indtryk, bogen efterlod mig med, er, at der i al for høj grad at fokuseres på „The internet“ i enhver afskygning og i al for ringe grad på de praktiske, kontekstspecifikke og komplicerede liv, folk lever – og jeg stiller derfor spørgsmålstegn ved, om dette er „an ethnographic approach“? Omvendt kan man sige, at bogen er et interessant eksempel på vanskeligheden ved at fokusere på internet som et antropologisk objekt, og som sådan har den sin egen plads i det korte afsnit i introduktionen, „Let’s Not Start From There“ (s. 4-9), hvor forfatterne skitserer „internet-feltet“ i den etablerede litteratur. Dens mest originale bidrag forbliver i min vurdering den tilknyttede hjemmeside (nævnt ovenfor), hvor forfatterne også inviterer til fortsat debat om „internet-etnografi“.

Jens Kjørulff
Ph.d.-studerende
Aalborg Universitet

Birgitte Rahbek: En stat for enhver pris. København: Fremad 2000. 408 sider. ISBN 87-5572318-7. Pris: uoplyst.

Hvor begynder man en historisk gennemgang af konflikten i Mellemøsten? Hvis historieskrivning i sig selv er et omstridt felt, er historieskrivning om Israel-Palæstina-konflikten ikke mindre flertydig. Vælger man at starte med nedrivningen af det 2. tempel og jødernes fordrivelse fra Jerusalem år 586 f.v.t., eller vælger man at starte med „Katastrofen“ (al Nakhba), den betegnelse, palæstinenserne har givet Israels oprettelse i 1948 og den efterfølgende fordrivelse af palæstinenserne fra deres hjemland.

Birgitte Rahbek vælger at starte et sted midt imellem. *En stat for enhver pris* tager afsæt i den britiske kolonimagts modsatrettede løfter til de zionistiske og arabiske ledere om oprettelse af henholdsvis en jødisk og arabisk stat i Palæstina. Derefter følger et kapitel om holocaust, og Rahbek får på denne måde illustreret, hvordan Europas historie er uløseligt knyttet til konflikten i Mellemøsten. Resten af bogen er en historisk *tour de force* i konfliktens historie: Israels oprettelse, de talrige krige mellem Israel og de arabiske stater og fredsprocessen, der aldrig førte til fred, men snarere til de voldelige sammenstød, vi i dag ser udspille sig både i de besatte områder og i selve Israel.

Birgitte Rahbek er kultursociolog og har gennem de sidste 30 år beskæftiget sig med Mellemøsten. Hendes bog skriver sig ind i en tradition af forfattere, der både forholder sig ret til at kritisere Israels ekspansive erobringspolitik og Arafats ledelse af De Palæstinensiske Selvstyreområder. En position, hun deler med navne som Edward Said, Graham Usher og den danske forsker Michael Irving Jensen. *En stat for enhver pris* rummer ingen ny forskning, men er en solid introduktion til konflikten i Mellemøsten. Ikke mindst for danske læsere, der ikke måtte være bekendt med den nyere israelske forskning på området.

Forfatterens projekt er ambitiøst. Hun ønsker ikke blot at gå tilbage til problemernes udspring, men har også sat sig for „at afdække de myter, der har præget Vestens holdning til Mellemøsten“ (s. 8). I kapitlet om holocaust

lægger hun derfor kontroversielt ud med at påpege de zionistiske ledes ambivalente forhold til de jødiske overlevende fra holocaust. Et af zionismens mål var at skabe et nyt og bedre jødisk menneske med stærkere fysisk og højere moral. Et ideal, der stod i skarp kontrast til de svækkede og traumatiserede flygtninge, der ankom fra Europa. De overlevende blev betragtet som en byrde for den nye jødiske stat, og det var først i 1961 med retssagen mod nazisten Adolf Eichmann, at holocaust ophørte med at blive betragtet som en skamfuld diasporaerfaring og i stedet blev genfortolket som den dominerende fortælling i etableringen af en national jødisk identitet.

I de næste kapitler diskuterer Rahbek detaljeret årene op til og efter Israels oprettelse. Med afsæt i den gruppe israelske forfattere, der går under betegnelsen „de nye historikere“, gør Rahbek op med myten om, at palæstinenserne i 1948 forlod deres byer og landsbyer frivilligt. Historikere som Benny Morris, Ilan Pappé og Avi Shlaim har forsøgt at rekonstruere, hvad der skete lige op til og efter Israels oprettelse. Hvorvidt fordrielsen af palæstinenserne var ledet fra centralt politisk hold, hersker der ikke enighed om. Til gengæld peger alle historikerne på, at den zionistiske ledelses mål var at skabe en jødisk stat med en jødisk majoritet, og at ledelsen derfor valgte at se gennem fingre med de massakrer, der fandt sted på den palæstinensiske befolkning i byer som Haifa, Lydda og Deir-Yassin.

Forfatteren gennemgår derefter den lange række af krige, der har præget Israels relation til de arabiske stater: Suezkrigen i 1956, Seks-dageskrigen i 1967 – hvor Israel besatte Vest-bredden, Gazastriben og Østjerusalem – Yom Kippur-krigen i 1973 og krigen i Libanon i 1982. Undervejs bryder Rahbek den kronologiske gennemgang og beskriver i detaljer den israelske bosættelsespolitik. Et interessant kapitel, fordi Israel aldrig har fastlagt, hvor landets grænser går, og bosættelserne derfor i praksis har fungeret som grænsepæle. Rahbek redegør for, hvordan de israelske arbejder-regeringer har været lige så flittige til at bygge bosættelser som de højreorienterede Likud-regeringer. Og hvordan USA sideløbende med fredsaftalerne har finansieret de omkørsels-veje, der forbinder bosættelserne med Jerusalem. Omkørselsvejene må ikke benyttes af palæstinensere, og tilsammen med bosættelserne udgør de i dag en af de største hindringer for at skabe en sammenhængende